

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 7 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Prof. Dr. Mahmut Can YAĞMURDUR, mcyagmurdur@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3559-0496

Atıf: Yağmurdur, M., C., (2023), Türk Kültüründe Türbe Mimarisi ve Mevlana Muhammed Celeleddin Belhî'nin Puşide ve Sandukası Hakkında Bir Değerlendirme, Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, 7 (2), s. 63-78.

Gönderim ve Kabul Tarihi: 31 Ekim 2023 / 05 Aralık 2023

Araştırma Makalesi

ISSN: 2587-1331

DOI: 10.55774/mikad.1384203

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mikad>

TÜRK KÜLTÜRÜNDE TÜRBE MİMARİSİ VE MEVLANA MUHAMMED CELALEDDİN BELHİ'NİN PUŞİDE VE SANDUKASI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Öz

Küçük Asya, insanlık tarihinde son derece önemli yer tutmakla birlikte, buradaki eserler ve onların ifade ettiği anlam da kadim insanlık mirası açısından çok yönlülük arz eder. İşte doğu Akdeniz'de farklı bir etnogenezi sürecini hazırlayan sosyokültürel hadiseler zincirinin içerisinde, özellikle XIII. yüzyılda olgunlaşmaya başladığımız bildiğimiz Horasanî Tasavvuf düşüncesinin en önemli mümessili olan Mevlana Celeleddin Rumi'nin, babası Sultan-ül Ulema Bahaeddin Veled ile birlikte Belh şehrinde başlayan yolculukları en önemli düşünsel devrimlerden birini başlatmıştır. Mezar ve türbe kavramları da başta Mevlevilik olmak üzere Türk tasavvuf kültüründe önemli bir yer tutar. Türk kültürü ve Mevlevî öğretisi bakımından önemi tartışılmaz olan Hz. Mevlana ve Sultan Veled'e ait "yekpare" puşide geleneğinin bozularak yeni ve hangi gerekçe ile yapıldığı müphem olan ve hiçbir şekilde ikna edici olması mümkün olmayan bu mezar mekânının, "aslına rücu ettirildiği" retoriği sadece bir kuru iddiadan ibaret kalıp bu konuda son zamanlarda yapılan uygulamalar süratle tashih gerektirmektedir. Zira, bir kadim öğretiyi oluşturan tek bir tuğla bile yerinden rastgele oynatılamaz, aksi takdirde sadece otantik yapı ve öğretinin ruhu değil derin kültürel zenginlik de tahrip edilmiş olur. Kültürel değer haline gelmiş yapılarda bir yandan etnik ve dinsel püritenizmden uzak olunmalı, tarihi gerçekler ışığında objektif kararlar verilmelidir. Eğitimsizlik, kültür eksikliği ve hatta eğitime dirençliliğin Türk Kültürü'nü tahrip etmesine müsaade etmemek ulusal bir kültür politikası olmak zorundadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlana Celeleddin Rumi, Türk Kültürü, Turbe, Horasan Sufiliği

TOMB ARCHITECTURE IN TURKISH CULTURE AND MEVLANA MUHAMMED CELALEDDIN BELHI'S BASILICA AND SARCOPHAGUS: AN EVALUATION

Abstract

Asia Minor has been extremely great importance in ancient human heritage. Here is a sequential sociocultural events that stimulated processes of different ethnogenesis in the eastern Mediterranean. The journeys of Mevlana Celaleddin Rumi the most important representative of Khorasani Sufism which started to mature in the XIIIth century, starting from Belh together

with his father, Sultan-ül ulema Bahaeddin Veled initiated one of the most important intellectual revolutions. The concepts of graves and mouseleum hold an important place in Turkish culture and Mevlevi order. The rhetoric that the “monolithic” thombstone tradition of Mevlana and Sultan Veled has been broken and this recently reconstruted new thomb which was built for unknown reasons. The changes require rapid corrections as reverted its original form. Because not even a single brick constituting an ancient teaching can moved randomly, not only the authentic structure and the spirit of the teaching but also the deep cultural richness will be destroyed. In architects and buildings that have become a part of national culture, one should stay away from religious puritenism. Also objective decisions should be made in the lights of historical facts. It must be a national cultural policy not to allow misteaching and ignorance, lack of culture and even resistance to education to destroy Turkish culture.

Keywords: Mevlana, Turkish Culture, Turbe, Khorasan Sufism

Giriş

Küçük Asya, kadim uygarlıkların beşiği olmuş bir coğrafyadır. Tarih boyunca birçok uygarlık bu topraklarda hüküm sürmüş ve günümüze kadar ulaşan ve insanlığın ortak mirası olarak addedilmesi gereken sayısız eserler bırakmışlardır. Bu nedenle Küçük Asya, insanlık tarihinde son derece önemli yer tutmakla birlikte, buradaki eserler ve onların ifade ettiği anlam da kadim insanlık mirası açısından çok yönlülük arz eder. Bu önemli uygarlıkları kuran kavimlerin başında gelen Türkler, Avrupa’da ilk defa IV. yüzyılın ikinci yarısında görüldükten hemen sonra üç İbrahimi dinin kutsal kenti Kudüs de dâhil olmak üzere, yitik bir mirasın kökenlerini ararcasına, Küçük Asya ve Mısır başta olmak üzere X.yüzyılda doğu Akdeniz’e tekrar gelmişlerdir. Örneğin, IV.yüzyıla ait Ammianus Marcellinus’a ait kayıtlardaki ifadeler, bunun kanıtlarından biri olarak değerlendirilebilir (Ahmetbeyoğlu, 1998:1). Ayrıca Urfalı Efram’in anlatıları da Türklerin bu yüzyılın sonlarında Küçük Asya’ya geldiklerinin bir başka kanıtıdır (Baştay, 1987:2). Gerçekten de doğudan batıya doğru gerçekleşen önemli göç ve nüfus hareketlerinin tartışılmaz aktörlerinden olan Türklerin bu akınlarının, İslamiyet sonrasında, sosyokültürel ve siyasal nedenlerin de tetiklemesiyle, özellikle VIII-XIII. yüzyılda hızlanarak devam etmiş olduğunu söylemek mümkündür.

İşte, doğu Akdeniz’de farklı bir etnogenez sürecini hazırlayan sosyokültürel hadiseler zincirinin içerisinde, özellikle XIII. yüzyılda olgunlaşmaya başladığını bildiğimiz Horasani Tasavvuf düşüncesinin en önemli mümessili olan Mevlana Celaleddin Rumi’nin, babası Sultan-ül Ulema Bahaeddin Veled ile birlikte Belh şehrinden başlayan yolculukları en önemli düşünsel devrimlerden birini başlatmıştır. Bu yolculuk ve onun sonucunda teşekkül eden kültürel ve irfani miras Konya’da tamamlanmıştır. Horasan erenlerinin en mütakâmil mümessili olan Hz. Mevlana’nın özgün Türk Tasavvuf anlayışı, 1273 tarihindeki vefatı sonrasında bugün hepimizin bildiği, daha sonra bilinen son şeklinin Bayezid II zamanında verildiği Kubbe-i Hadra adı ile anılan türbesinin bulunduğu mekâna defnedilmesine müteakiben somut ve simgesel bir karakter kazanarak Türk ve dünya kültürüne mal olmuştur.

1. Çalışmanın Önemi

Türk kültüründe türbe ve puşide geleneğinin İslamiyet öncesi devirlere dayanması nedeniyle İslamiyet sonrasında Türk tasavvuf kültüründe bilhassa Mevlevilikte öğretisel bir sembolizmaya dönüşerek kültürel bir değer haline geldiğinin vurgulanmasıdır.

1.1. Türk Kültürü ve İslam Dini açısından Defin Geleneği

Kabir/رقب kelimesi makbere/makber olarak Arapça'da muhtelif şekillerde geçmekle birlikte esasında İbranice "kvr/çoğulu kevirat" kökünden gelmektedir.¹ Mezar/مزم ise ziyaret edilen yer anlamını taşıyan Farsça kökenli bir kelimedir. Buradan hareketle, bir kabrin "mezar" haline gelmesinin, o kabrin yerinin belli olması için konulan bazı işaretler ve yazılar ile gerçekleşeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bunu da belirleyen en önemli neden, defnedilen kişinin anısının yaşatılması ve zaman zaman ziyaret edilebilmesi için yerinin belirlenmesi isteğidir. Öte yandan, İslam dininde "lahd ve hakka" olmak üzere iki tür toprağa yani kabre defin şekli mevcuttur. Genel olarak lahd şeklindeki defin Hz. Muhammed tarafından tavsiye edilen yöntem olarak bilinmektedir.² Bu yöntemin Medine'ye hicret sonrasında kabul görmeye ve yaygınlaşmaya başladığı bilinmektedir.

Cenaze defnedildikten sonra kabrin yerinin belli olması ve ölenin anısının yaşatılması, gerektiğinde ziyaret edilmesi suretiyle ölene karşı onu unutmamanın bir vef'a olduğunu en iyi idrak eden Türkler olmuştur. Gerçekten de Türklerin tarih boyunca İslam öncesi dönemlerde kurdukları çeşitli medeniyetlerde bunu görmek mümkündür. Hatta İslamiyet sonrası özellikle Horasan bölgesinde ölenin defnedildiği yer Arap pürütenizminin aksine vef'a duygusunun bir ifadesi olarak üzeri hat ile bezenerek taş dikilmek suretiyle "mezar" halini almış, konulan taşın adına da "şahide" demek adet haline gelmiştir. Türklerin bu tarz ölü gömme gelenekleri, kökeni binlerce yıl öncesine dayanan Göktürk Devleti'ne ait araştırmalarda daha kati hale gelmekte, Uygurlarda bu kültürün korunması söz konusu olmaktadır. Ayrıca Pers platosuna ve Horasan'a yerleşerek orada geniş bir sahaya hükmeden Selçukluların da bu geleneği farklı formlar halinde sürdürmekten öte Anadolu'ya da taşıdıkları tartışılmaz bir keyfiyettir.³ Bu sürece, kısaca

¹İbranice "Kvr"-Toprağa açılan çukur anlamındadır ki Arapça kabir kelimesinden kast edileni bire bir karşılamaktadır.

²Youssef Ragheb, *İslâm Hukukuna Göre Mezarın Yapısı (Structure de la tombe d'après le droit Musulman), Cimeties et Traditions Funeraires Dans Le Monde İslamique-İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, sayfa 17-23, TTK Yayınları, Ankara-1996; Kabir kazıldıktan sonra kible tarafındaki duvarın dibine ve uzunlamasına ölünün sığacağı kadar, "lahit" denilen girinti şeklinde bir oyuk kazılır. Hz. Muhammed'in tavsiyesinden hareketle, böyle yapmanın kabrin ortasında uzunlamasına bir çukur açılmasından (şakk) daha iyi olduğunu belirtmiştir. Kabrin yıkılmaması için lahdin kenarlarının örülmesi ve cenazenin yüzü kible tarafına çevrilip sağ yanı üzerine yatırılarak bir ahşap destek yerleştirilmesi halen yaygın olarak uygulanan yöntemdir.

³Ülkemizde maalesef tasavvuf ve tarikat kavramları üzerinde çalışan kimi yazarların Türklerin özellikle Selçukluların Pers Platosunda ve Horasan bölgesinde antik tarihlerinden tevariüs ettikleri tasavvuf anlayışını ve ilgili coğrafyayı etimolojik ve epistemolojik olarak eksik tetkik ederek "İran Tasavvufu" diye yorumlamaları bir kültürel bunalıma yol açmaktadır. (Konuyla ilgili olarak aydınlatıcı detaylı

değınmeden evvel Arap-İslam pürıtenızminın etkısıyle “İslam’da mezar yoktur”, “türbe mekruhtur”, “ölüye arkasından Kur’an okunmamalıdır” vb Vehhabılığı çağrıştıran düşüncelerin ölkemizde artık bir sonunun gelmesi gerektiğı kanaatindeyiz.

Açıkça ifade etmek gerekirse, bu gibi radikal/köktenci ya da daha doğru tabir ile “fundamentalist” söylemleri şiar edinen dinsel alana ait pürıtenızmin son derece kesin yargılar içerdığinden bir milletin kültür hayatına çok ciddi tahribat verdiğı gerçeğı de göz ardı edilmemelidir. Zira pürıten düşünce eklektik veya senkretik bir düşünce sistemini baştan reddedecektir ki ölkemizdeki kültür buhranının temelinde yatan sorunların başında da bu gelmektedir. İslam düşünce teşekkülü esnasında özellikle Hevaric düşüncesine dayanan “La hükmü illalillah” mottosu din adına yargılama hakkını maalesef bizzat fakihlerin tekeline bırakmaktadır (Montgomery, 2010:3). Modern tabiriyle yargı/hüküm bir takım muhayyel diyalektik kurgusallık olup kıyasa dair vehmin dayatılması ile olduğundan tasavvuftaki hakikat kavramı ile hep tenakuz halinde bulunmuştur. İslam dünyasında da mezar yerine, bilinçli olarak ısrarla “kabir” kelimesi kullanılmak suretiyle fakihlerin çoğunluğunun, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî gibi muhaddislere dayanarak kabrin üzerine taş dikmek ve ona yazı yazmak suretiyle mezar haline getirilmesine salt bir takım itikadi endişelere dayanan fikir buhranları içerisinde anlamsız bühtanlarla muhalefet etmelerinin arkasında siyasal iktidar kaygısının olduğu da dikkat çekmekte olup, mahiyeti ne olursa olsun kabir üzerine yazı yazmayı mekruh saydıkları da bir gerçektir. Bununla beraber, Hanefiler’e ve diğer ulemeden bazılarına göre ise ölünün kabrinin kaybolmaması, saygı duyulup çığnenmemesi için gerekirse yazı yazmak suretiyle oranın “mezar” haline getirilmesinde bir sakınca bulunmadığı görüşüyle, “icmâ” da ağır basmış gibi görünmektedir.

Türk Kültürüne zarar veren, “pürıtenizm eksenli”, dışarıdan güdümlü, içeriden de idraksiz bir grup tarafından güya İslam Dini’ni aslına döndürmeye yönelik iddialar içeren bir takım mülahazaları bir tarafa bırakıp, Türklerdeki mezar uygulamasının köklü geçmişine kısaca değınmenin aziz milletimizi bir nebze aydınlatmak yolunda yararlı olacağı kanaati hasıl olmuştur. Bilindiğı üzere, M.Ö II. yüzyıla kadar tarihlendirilen Pazırık Kurganı, Türklerde, ölen kişilerin üzeri toprağın ağırlığını taşıyacak şekilde kalın tomruklar ile mukavim kılınmış “mezar oda”larına gömölme geleneğinin en eski örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu örnekte olduğu gibi, mezar odasının tavanı keçe ve kumaşlar ile de kaplanmaktaydı. Göktürkler ile birlikte Bulgar Türklerinde ve Kuman Türklerinde görölen adet üzere mezar üzerine heykel dikildiğı de arkeolojik araştırmalarla sabittir (Ögel,2014:4). Öte yandan özellikle VIII. yüzyılda Uygur Türkleri ve sonraları da Karahanlı Türk Devletlerinin ilk zamanlarına tarihlendirilen mezarlarda, Budist geleneğın etkısıyle fresk tarzında süslemeler de bilim insanların dikkatini çekmiştir. Öte yandan, özellikle Göktürk uygarlığında anıt-kurgan geleneğı çarpıcı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Hanuy ve Selenge nehirlerinin buluştuğı Şıvet-ulan’da İlderiş Kağan’a ait olduğu sanılan anıt-kurgan’ın 40×100 m’ olduğu bir dikdörtgen alan üzerine oturtulduğu tespitler arasındadır (Divitçioğlu, 1987:5). Yine Koço-Tsaydam gölü yakınlarındaki Bilge Kağan ve Kül Tigin Kağan mezarları, freskler içeren anıt-kurgan mimarisindedir. Bu fresklere Göktürk kültüründe “Bediz” denildiğı ve “Balbal” denilen dikili taş kavramından, sağ iken kayda değer önemli işler gerçekleştiren üst düzey yöneticilerin anıt-kurganlarına has bir gelenek olmasıyla farklılık arz ettiğı de bildirilmektedir (Divitçioğlu, 1987:5).

okuma için bkz. Charles Edward Yate, *Horasan ve Sistan, Çev.Resul Şahsi, TTK, Ankara-2022, s 240-325*)

Pers platosunda Horasan bölgesine Türklerin egemen olduğu dönemlerde, inşasının 1006-1007 yıllarına tarihlendirildiği Cürcan Emiri Kabus ibn Veşmgir'e ait, İslamiyet sonrası Türklerin ilk anıt-kurgan tarzı "anıt-mezar" tarzının V. V. Barthold tarafından, binanın tepesindeki kubbenin ve gövde inşaatının çok cepheli tarzda olması nedeniyle Kafkaslardaki kilise mimarisinden esinlendiği iddia edilse de bu tarz bir geleneğin bölgeye hâkim olan Selçuklu Türkleri tarafından Karahanlı ve Gazneli Türk devletlerinden tevarüs ederek yaygınlaştığını gösteren bir çok kanıt bulunmaktadır.(Barthold, 2013:6 ve Aslanapa, 1999:7) Ayrıca sanat tarihi uzmanları Stronach ve Young adlı İngiliz araştırmacılar tarafından incelenen, Kazvin-Hemedan arasındaki Harkan bölgesinde bulunan iki kümbet, 1071 Malazgirt savaşı öncesine yaklaşık 1067-8 yıllarına tarihlendirilmektedir. Bununla beraber 1012 tarihine kadar inen Özkent Nasr Bin Ali türbesindeki geometrik sekizgen motifli mimari-çini ve ağaç işlemeciliği tarzı Anadolu Türk Sanatında da devam edegelmiştir. Bu durumda, Orta Asya Altay kökenli antik Türk uygarlığına has uygulamaların, yine Selçuklu yurdu olan Pers platosu ve Horasan'dan Anadolu'ya değin Türklere vatan olmuş her coğrafyada yayıldığı tartışma götürmez bir gerçektir (Yate, 2022:8).

Ancak burada konumuzla ilgisi bakımından Türklere has bir gelenek olan türbe mimarisindeki geleneksel bir teknik detaya değinmek zorunluluğu vardır. Bu önemli teknik detayın özünde "stupa" tarzı dikkat çekmektedir. Bu bakımdan, Sultan Sencer Türbesi ve Hace Ahmed Yesevi türbelerinin Türkistan ve Horasan türbe mimarisinde Selçuklu Türklerinin ulaştığı seviye bakımından göz ardı edilmesi imkânsızdır. Merv şehrinde bulunan Sultan Sencer Türbesi 1157 yılına ait olup, bunun yanında Hace Ahmed Yesevi türbesinin 18 m'lik kubbesi 1360 yılına tarihlendirilmektedir. Her ikisi de stupa tarzıdır. Kanaatimizce, Kaşgar dolaylarında da benzer örneklerini gördüğümüz Budist Stupa'larını andırır bu gelenek Uygur Türklerinin İslam öncesi devirdeki geleneklerinin devamı olarak kabul edilmektedir. Semerkand şehrinde bulunan Kadızade-i Rumi türbesinde ise Memlük Türklerinde görülen bu tarz türbe mimarisi Türkler tarafından doğudan batıya taşınmıştır. İşte bu tarzdaki, içi örülerek yükseltilen stupa tarzı türbe mimarisi Hz. Mevlana'nın Konya'nın simgesi haline gelmiş "Kubbe-i Hadra" adı verilen türbesinde de çok açık bir şekilde dikkati çekmektedir (Aslanapa,1999:7). Bugün batılı müsteşrikler ve ülkemizdeki kimi akademik çevrelerin inatla "İran vurgusu" yaparak, Anglo-Saxon terminolojisinde ısrar etmeyi sürdürdükleri görülmektedir. Oysa ki esasında bir Selçuklu Türk Coğrafyası olan Pers platosuna ve Horasan'a, bu mimari tarzının Türklerin anayurdu olan Altay dağlarının güneyinden tevarüs ettiği gerçeğinin üzerinin örtülmesi mümkün değildir (Aslanapa,1999:7).

1.2.Mevlevi Kültüründe Mezar Kavramı

Mezar üzerinde türbe ve kubbe yapılmasına dair ise Mevlana'ya ait iki farklı görüş olduğu bilinmektedir. Hz. Mevlana, Mesnevi'de mezar üzerine türbe inşa edilmesinin ve kubbe yapılmasının "mana erlerince" makbul olmadığından bahsetmiştir.⁴ Bununla beraber Ahmed Eflaki Dede'nin naklettiğine göre, sonradan sevenleri ve ona tabi olanların bir vasiyet gibi addettikleri üzere, Alemüd-din Kayser tarafından görevlendirilen Bedreddin Tebrizi isimli bir

⁴Mesnevi Tercemesi ve Şerhi, Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap ve Aka, Cild III, sayfa 14, Beyit 133, İstanbul-1983: Beyit 133'de,

Mezarın üstüne türbe yapmak, kubbe kurmak, yüce duvarlar örmek

Mana erlerince makbul bir şey değil

mimar tarafından mezarının üzerine kubbe yapılmış, inşaat 1274 yılında Çelebi Hüsameddin'in postnişinliği döneminde tamamlanmıştır (Eflaki, 9:1986). Bununla beraber yine türbenin inşasında Muineddin Süeyman Pervane'nin eşi Gürcü Hatun'un⁵ da katkıları oldukça önemlidir (Eflaki,1986:10 ve İbni Bibi, 2017:11). Türbenin ilk inşa edildiği devirlerde sadece güney yönünde bugün dışarıdan payanda olarak gördüğümüz cihetle bir duvar ile kapalı olduğu bilinmekteydi. Mevlana'nın mezarının üzerine, daha sonra Selimoğlu Abdülvahid isimli sanatkâr tarafından Selçuklu devri ahşap oymacılık işçiliğinin en güzel örneklerinden olan zarif ve bir o kadar da ihtişamlı cevizden imal sanduka da yerleştirilmiştir. Süleyman I (Kanuni) tarafından 1556 yılında gök mermerden yapılan mustatil sandukadan sonra babası Sultan-ül Ulema Bahaeddin Veled'in üzerine nakledilen bu ceviz sandukanın, Konyalı Genak oğlu Hümamüddin Muhammed tarafından yapıldığına dair elimizde bir kayıt da mevcuttur (Gölpınarlı, 1985:12 ve Erol, 1991:13).

Burada, kültür tarihimiz açısından önemli gördüğümüz birkaç hususa dikkat çekmek isteriz. Bunlardan ilki, Mevlana'nın babası Sultan-ül Ulema olarak da bilinen Bahaeddin Veled'in 12 Ocak 1231 (18 Rebiülahir 628, Cuma) yılında vefat etmiş olduğu kayıdır (Erol,1991:13). (**Resim 1**) Mevlana Türbesi üzerinde etüd yaptığı bilinen Mimar Şihabeddin Uzluk, Bahaeddin Veled'in üzerine de bir türbe yapıldığını bildirmekteyse de, Abdülbaki Gölpınarlı bu konunun Mevlana ait bir sözle telif edilmediğini ifade etmektedir. Bahse değer bu hususiyetin, ciddiyetle araştırılması gereken bir detay olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca Mevlana'nın, 11.11.1312'de vefat eden oğlu Sultan Veled'e "fiil"im diyerek nitelemesi ve öylece hitab etmesi önemlidir.⁶ Gerçekten de Mevlana'nın düşünceleri, özgün tasavvuf anlayışı, Sultan Veled'in devrinde sistematik hale gelmeye başlamıştır. Ancak Mevlevilikteki, "tevhid-i ef'al" kavramı diğer tasavvuf okullarından bambaşka bir şekilde teşekkül ederek Sultan

⁵Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanları'ndan Gıyaseddin Keyhusrev II devri*, TTK Yayınları, Ankara-2009, sayfa 71-85: *Alaaddin Keykubad I zamanında Anadolu Selçuklu Devleti en parlak dönemlerini yaşamış ve Doğu Anadolu'da Moğol tehlikesine karşı önemli tahkimatlar ile tedbirler alınmıştır. Bir taraftan Celaleddin Harezşah, diğer taraftan da Doğu Anadolu'daki Eyyubi nüfuzu önlenmeye çalışılmıştır. Sinop kalesi elde tutularak Trabzon Komnen'leri kontrol edilmiş, Ermenistan Anadolu Selçuklu Devleti'ne tabi kılınmıştır. Devrin Dominiken Misyoneri Simon De St Quentin Nicae Rum İmparatoru İonnes Dukas Vatatzes'in de Selçuklu Devleti ile 1211 yılından sonra Latin Krallığı döneminde, tabii-metbu ilişkisi kurmasa da iyi ilişkiler içinde olduğu muhakkaktır. Gürcistan ile de Anadolu Selçuklu Devleti müttefik bağlamında iyi ilişkiler geliştirmiş, Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın Tamara adlı kızı Gıyaseddin Keyhusrev II ile evlendirilmiş Gürcü Hatun adı ile de biline gelmiştir. Kaymaz'a göre her ne kadar Melike Thamar diye de anılan Gürcü Hatun Moğollara karşı bir ittifak ve Gürcistan'ın tampon devlet olarak kullanılması amacıyla Selçuklu Sarayına girse de Gürcistan'ın Moğollar tarafından ele geçirilmesinden sonra bu evlilik pratik anlamda devlete fayda getirmemiştir. Aksine Gıyaseddin Keyhusrev II'nin atamalarda kayırma ve liyakatsizleştirme yapmasına neden olarak devleti zaafa uğratmıştır. "Mevlana Celaleddin Rumi Mektupları"da adı geçen ve ona bende olduğu bilinen Gürcü Hatun Gıyaseddin Keyhusrev II'nin kızı olarak zikredilmekte ve Muineddin Pervane'nin de eşi olarak bildirilmektedir ki bu duruma göre iki tane Gürcü Hatun'dan bahsedilmesi söz konusu edilebilir.*

⁶Mevlana'nın Sultan Veled'e ayrı bir teveccüh ve sevgi gösterdiği bilinmektedir. Bir gün medresesinin duvarına "Bahaeddinimiz iyi bahtlıdır; güzel doğdu, güzel ölüyor" cümlesini yazmıştı. Bir başka gün de "Bahaeddin, benim bu aleme gelmemde maksat senin zuhurundu. Çünkü bütün bu sözler benim kavlimdir, sen ise benim fiilimsin" demişti. (Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik, Sultan Veled Devri bahsi*, sayfa 29-30, İnkılap ve Aka, İstanbul-1983.)

Veled'in şahsında Mevlevi öğretisinin içerisinde sembolleşmiş, mücessem hale gelmiştir.⁷ Öte yandan Sultan Veled'in, babası Mevlana'nın sağ tarafına defnedildiği bilinmekteyse de üzerine ayrıca bir sanduka yapıp yapılmadığı konusu meçhuldür. Kanaatimizce, Mevlana'nın adeta, yukarıda da değindiğimiz tasavvuf kültüründe ve Mevlevilikte çok önemli bir kavram olan "La faile illallah" mesajını veren sözlerinin, Sultan Veled'in vefatı sonrasında onu seven "salıklar"ı tarafından adeta "ikiyi birlemek" olarak telakki edilmiş olmasından dolayı, onun üzerine ayrıca bir sanduka yapılmamış olmasında amel şeklinde yorumlanabilir. Bununla beraber, Bayezid II döneminde yapıldığını bildiğimiz Kubbe-i Hadra'nın altında babası Hz.Mevlana ile birlikte medfun olduğunu, Süleyman I (Kanuni), zamanında mermer bir sanduka yapılarak her ikisinin de üzerine ayrı ayrı ahşap sanduka konulduğunu bilmekteyiz.(Gölpınarlı, 1985:12) Mermer sanduka yapıldıktan sonra Mevlana'nın üzerindeki yukarıda da bahsettiğimiz, Selçuk devri yapımı olan orijinal ahşap sandukanın Bahaeddin Veled'e ait mezarın üzerine taşınması nedeni ise cevap bekleyen suallerden birisi olup, diğeri sual de Sultan Veled'in üzerinde bir sanduka eğer var idiyse, onun da nerede olduğudur. Bu ayrıntı da diğeri bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir çok yerde, XVI.yüzyılda, tek bir mermer lahd üzerine iki ayrı ahşap sanduka konulduğu ifade edilmesine rağmen, "üç adet ketebe" olması beklenir ki burada böyle bir durum söz konusu değildir (Erol,1991,13). Üç adet kitabeye, başta yerleştirme sorunu olmak üzere estetik kaygılar ile yer verilmemesi bizce ihtimallerden biri olmakla birlikte, bunlara ait bir başka vesikanın olmaması ayrıca hayret verici bir durum olup, yine detaylı araştırmaya ihtiyaç vardır.

Bayezid II zamanında yenilenerek 1792 yılında Selim III zamanındaki restorasyona kadar son şeklini aldığını bildiğimiz Kubbe-i Hadra'nın altında Mevlana ve Sultan Veled'e ait ayrı ayrı bir sanduka olup olmadığına dair bir vesika bulunmamakla birlikte Süleyman I (Kanuni) zamanında yapılan ancak kitabesiz olduğuna yukarıda dikkat çektiğimiz mermer mustatil kaideli sandukanın üzerinde bir puşide varmı idi? var idiyse ona yazılan hattın muhtevası ne idi? Bu konu hakkında da bir kayda rastlamak mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte, sadece türbe adı verilen onun içerisinde kapalı bir mekânda bulunan önemli kişilere ait sandukalarının puşide ile örtülü olmasının, Türklere mahsus çok eski bir gelenek olduğu rahatlıkla söylenebilir.

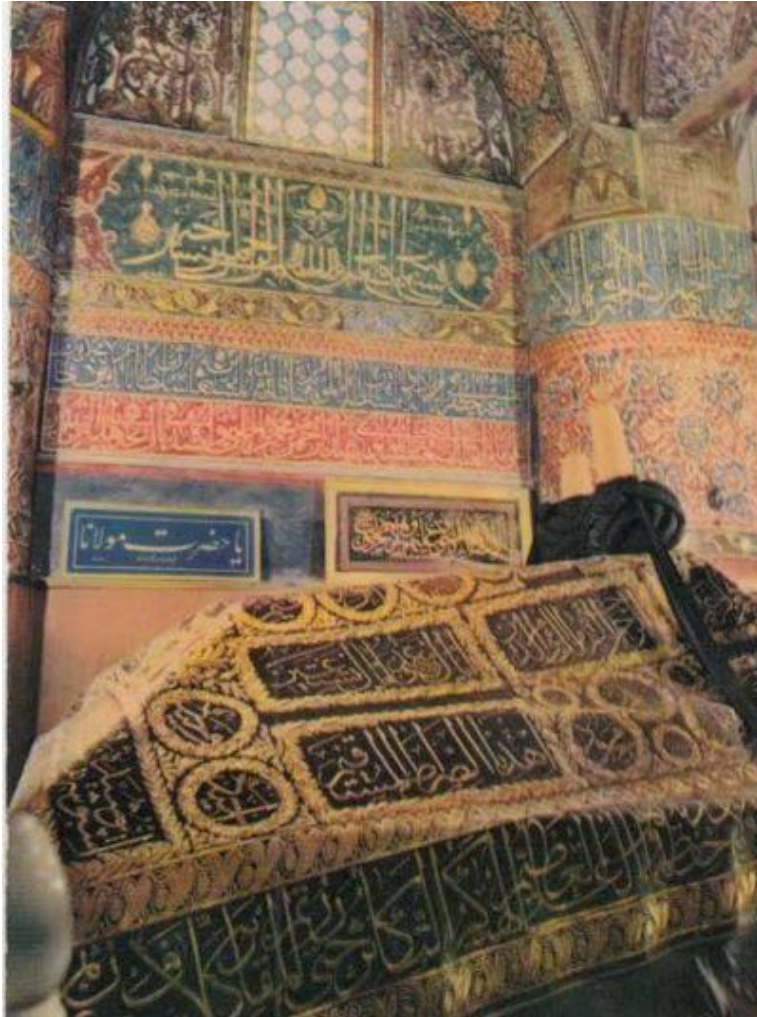
2. Kavramsal İnceleme

2.1. Türk Kültüründe Puşide ve Türbenin Önemi

⁷Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevi Adab ve Erkanı, İnkılap, İstanbul 2006, sayfa 154; Kuran-ı Kerim'in XLVII/19 ayetinde geçen bir ifade mevcuttur. Bu ifade "fa'lem innehu la ilahe illallah" şeklindedir. İlgili ayet, Mevlevi "hilafet" erkanında fevkalade önemlidir. "Fa'lem/فأعلم" Ragıb-el İsfahani'ye göre bir müessirden etkileyiciden bir tesirin "südur" etmesi kökeninden gelmektedir (Bkz.Ragıb el İsfahani, Müfredat, Pınar, İstanbul 2007). Bununla birlikte, Kuran-ı Kerim'de VII/155-173, XVI/33-35, XXI/49, LXXXIX/6, CV/1 surelerde ism-i mef'ul olarak da kullanılmaktadır. Şüphe içermeyen "bir kat'ilik ve öylece bilme hali" olarak değerlendirilir. (Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Kur'an-ı Kerim Lugati-İlaveler ile Mucem-ül Mufehres)*

Resim 1. Önceden Mevlana'nın mezarı üzerinde bulunan daha sonra Süleyman I (Kanuni) tarafından yeni sanduka yaptırılınca, Mevlana'nın babası Sultan-ül Ülema Bahaddin Veled'in mezarı üzerine yerleştirilen Selçuklu dönemi işçiliği olan ahşap ceviz oyma sanduka

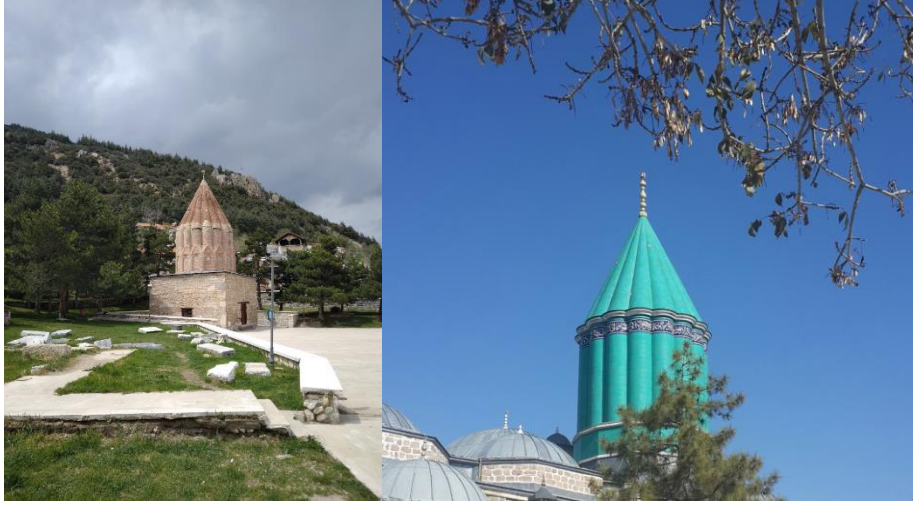
Resim 2. Puşidenin 16.12.2021 tarihinden önceki hali. En son Sultan Abdülhamid II tarafından yaptırılan bu puşide iki sandukayı da içerisine alacak şekilde tek parçadır. Baş kısmında Mevlana ve oğlu Sultan Veled'e ait 2 adet Cüneydi tarzda destarlı sikke bulunur.

Puşide kelimesinin, Farsça kökenli olduğundan hareketle puşide geleneğinin, Mevlevi'lik öğretisi içerisindeki anlamı hakkında kısaca değinmenin yararlı olabileceği kanaatindeyiz. (**Resim 2**) Puşide/مدأشوپ/ Farsça'da "örtülmüş" anlamına gelen bir kelimedir. Puş/شوپ/ kelimesi ise tek başına "örtü/örtünecek şey" anlamları da yüklenmektedir. Arapça'daki "setr" kökünden gelen örtülmüş anlamındaki "mestur/روٹسم/" kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Ancak Arapça'da zihinde, "satır satır" yazılmış anlamındaki "mestur/روٹسم/" kelimesi ile aynı fonetik çağrışımı yapan başka imlada da kullanılan bir kelime daha vardır. Farsçadaki puşide kelimesinin örtmek anlamındaki Arapça karşılığı olan "mestur/روٹسم/" kelimesi ism-i meful olarak Kura'na-ı Kerim'in XVII/45, XVIII/90 ve XLI/22 surelerin ilgili ayetlerinde kullanılmaktadır. Bununla beraber satır satır yazarak saklanma ve muhafaza/hıfz edilmek anlamı verecek "mestur/روٹسم/" şeklindeki kullanımı ism-i meful olarak, LXVIII/1, LII/2, XVII/58, XXXIII/6, LIV/53 surelerin ilgili ayetlerinde kullanılmaktadır. Buradan açıkça görülmektedir ki, Türk Tasavvuf anlayışı en mütekamil hali ile "örtü ve yazı" kavramlarını bir araya getirerek gerek taş veya ahşap malzemeyle yapılmış olsun sandukalarda, gerek ise onların üzerindeki puşide denilen örtülerde bambaşka bir derinlik ve ince bir zevk ile zarif bir "öğreti" haline getirmiştir. Bu konudaki en ince ve belirgin tavrın da Mevlevilik geleneği içerisinde olgunlaşmış olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

3. Araştırmanın Kaynağı

Çalışmada Türk kültürünün püriten Arap ve Vehhabi kültüründen çok farklı olarak kabirden öte mezar ve türbe geleneğinin Orta Asya Türk kültürünün Küçük Asya'da bir örneği olarak tekrar kurgulandığı belirtilmiştir. Bu düşünceden hareket ile Mevlevi kültürünün de bunun en güzel örneğini Mevlana'nın Kubbe-i Hadra'sında somutlaştırdığı özellikle vurgulanmıştır. Bu nedenle, türbe/ميرد، yukarıda açıkladığımız gibi "kabir" olgusunu "mezar-ı şerif" haline getiren, ölen nüfuzlu kişilere karşı anıtsal bir mimari ile adeta geride kalanların vefasını simgeleştiren bir mimaridir. Kelime, toprak anlamına gelen "türab" kelimesinden gelmektedir. Bu gelenek, yukarıda da değindiğimiz üzere eski Türk uygarlıklarından, İslam sonrası özellikle Karahanlı ve Gazne Türk Devletleri üzerinden Selçuklu Devleti'ne, oradan da Anadolu'ya geçmiş ve milli hafızada kendine özgü bir yer edinmiştir. Yukarıda da değindiğimiz üzere türbe, kurgan tarzı antik Türk uygarlıklarına ait mezar odasında, ölünün gerçekte defnedildiği "cenazelik" adı da verilen "zir-i zemin" mekanı üzerine, ayrıca dışarıdan bir merdiven ile ulaşılan sanduka ve kitabesi bulunan, onun da üzeri, bir puşide ile örtülü kapalı bir mekandır. Bu şekilde, üzerine türbe yapılarak anıt-kurgan geleneğinin devam ettirildiğini açıkça gördüğümüz en yeni mimari yapı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e ait olan Ankara'daki Rasattepe'de bulunan Anıt-Kabir'dir. Yine Konya'da Meram ilçesinde bulunan Hz.Mevlana döneminde yaşamış ve onun yolundan yürümüş ve matbah hizmetinde bulunmuş olan Ateşbaz-ı Veli'ye ait türbe mimarisi ile Sevakıb-ül Menakıb'ta adı geçen Seyyid Mahmut Hayrani'nin Akşehir'deki türbesinin kubbesi diğer çarpıcı örneklerdendir.⁸ (**Resim 3**)

⁸Derviş Mahmud-ı Mesnevihan, Sevakıb-ı Menakıb Rumi Yayınları, Konya 2007, s 54-60: Sevakıb-ül Menakıb, aslı XIII.YY'da yazılan Menakıb-ül Arifin'in Hemedanlı Abdülvehhab bin Mehmed Dede tarafından Farsça olarak özetlendiği eserdir. (Ayrıca bkz. Mevlana'dan Sonra Mevlevilik, Prof.Dr.A.Gölpınarlı, İnkılap ve Aka, sayfa 296, 2.Baskı, İstanbul 1983 Akşehir'de medfun bulunduğu türbesinin kubbesi Hz.Mevlana'nın türbesinin kubbe mimarisine çok

Resim 3. Solda, Akşehir Seyid Mahmut Hayrani türbesinin Konya'da Mevlana'ya ait olan Kubbe-i Hadra'ya (sağda) benzeyen "stupa" tarzı kubbesi

Resim 4. Puşidenin 16.12.2021 tarihinde değiştirildikten sonraki hali

3.1. Sultan Selim III ve Puşide'nin yenilenmesi

benzeyen Seyyid Mahmud Hayrani'nin, XIII.YY yapımı ahşap sandukası üzerinde Mevlana'nın; "Gerçekten haberdar olarak ölen aşıklar sevgilinin huzurunda şeker gibi eriyip giderler" mealindeki;

Aşıkaani ki bahaber mirend

Piş-i ma'şuk çün şeker mirend

Gazeli bizzat kendisinin vasiyeti üzerine işlenmiştir.

*Nevbet-i köhne-furuşan derguzeşt
Nevfuruşanim u in bazar-ı mast*

*Eskimiş şeyleri satanların nöbeti geçti
Şimdi bizim pazarımızda yeniler satılmadadır*

H. Mevlana'nın türbesindeki sandukası üzerinde örtülü puşide 1790 yılında 28. Osmanlı Padişahı Sultan Selim III (Öl. 28 Temmuz 1808) tarafından yaptırılmıştır. Burada "yaptırılmıştır" tabirini kullanmamızın nedeni eski puşidenin varlığı hakkındaki bilgilerimizin kısıtlı olmasındandır. Şu ana kadar yapılan araştırmalardan elde edebileceğimiz önemli sonuç bugün semahane olarak bilinen nihai mekânın, yenilenecek tekrar yapıldığı tarihin Selim II (Sarı) dönemine tarihlendirilmesidir. Ancak puşide'nin ise Selim III zamanında yapılmış olması gerçeği ise ayrı bir keyfiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Süleyman I (Kanuni) zamanında ise puşide yapıp yapılmadığı yapıldı ise üzerindeki kaydın ne olduğu konusu araştırılması gereken bir konudur. Burada iki konuya muhakkak dikkatle eğilmek icab etmektedir. Bunlardan birisi "tek bir mustatil mermer sandukanın" altında iki mezarın varlığı konusundaki yukarıda da değindiğimiz belki arif yakıştırmaları olarak da nitelenebilecek ısrarın altında yatan önemli bir neden olması gerekliliğidir. Diğer ise bu gerekliliğin en önemli işaretlerinden birisinin mekânsal ve mimari estetik kaygılardan daha derinlikli düşünülmesi gereken, Süleyman I'in kitabe koymaması keyfiyeti bir yana, yaptırılan puşide ile ilgili bir kanıtın mevcudiyeti ile ilgili belirsizliğin halen sürmesi konusudur. Zira gerek Selçuklu gerek Osmanlı Türk geleneğinde kitabe ve tarihlendirme konusunda son derece titizlik gösterildiği gayet iyi bilinmektedir. Ayrıca önemli kişilere ait sandukaların üzerindeki puşidelerin değiştirilse bile eskilerinin kayıt altına alınması ve muhafaza edilmesi de bir devlet geleneğinin vazgeçilmezidir. Bu konuyla ilgili olarak, Şehabettin Uzluğ tarafından yapılan, Mevlana Müzesi önceki müdürlerinden Yusuf Akyurt'un semahane ile mescid-i şerif hakkında "kitabe olarak aldığı üç asırlık Arapça ibarenin mimari bir gövdede mevcut olan bir kitabe olmadığı" yönündeki ifadesi dikkate değer görülmektedir (Erol 1991:13). Bu tip restorasyonlarda Osmanlı geleneğine göre, oluşturulan kitabe, mezarda yatan kişiye/kişilere ve merkadi yapan kişinin ismini ve yapıldığı tarihi içermek zorundadır. Bu durumda Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılan mermer sanduka üzerinde 3 adet kitabe olması icap eder ki Mevlana ve yanında yatan oğlu Sultan Veled'in tek bir mustatilin ihatası halindeki mermer sanduka kaidesi için bunun söz konusu olmadığı dikkat çekmektedir. Elbette konu tartışmaya açıktır. Şehabettin Uzluğ, değindiğimiz Arapça ibarenin Kanuni döneminde H.973'de sandukaya örtülmek üzere hediye edilen bir puşidenin üzerinde, sırmadan yazılan bir şiirdeki "makam ve menazil" kavramlarının Selim III tarafından 1790 yılında yaptırılan puşidede de özellikle yer almasına işaretler, puşide ve bina ile doğrudan ilişkilendirilmemesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Yine Mevlana Müzesi önceki müdürlerinden Erdoğan Erol ise konuyla ilgili makalesinde her hangi bir tarihlendirme hatasından çekinilmesi nedeniyle Süleyman I (Kanuni) zamanında sandukaya kitabe konmadığını, Selim III'ün ise 1790 yılında yaptırdığı puşide üzerinde dedesi Süleyman I'in (Kanuni) H.973 tarihini özellikle koydurduğunu belirtmektedir (Gölpınarlı,1985:12). Buradan, kitabesiz olduğunu bildiğimiz ancak Mevlana ve Sultan Veled'in üzerine yapılan, iki tane ahşap sandukayı da örten, iki adet tac-ı şerif konarak iki mezarın olduğuna işaret edilmek istendiği "tek mustatil mermer sandukanın" yeni puşidesinin bizzat kendisi tarafından hediye edildiği ve kayıtlandırıldığı sonucu çıkmaktadır. Ancak bu konu Türkler'de binlerce yıllık anıt-kurgan defin geleneği göz önüne alınarak tekrar değerlendirilmek zorundadır. Bize göre muhtemeldir ki tek mustatil mermer sanduka, ayrıca zir-i zemin denilen cenazelik kısmının üzerinde bulunmaktadır. Bu konu birçok yerde tartışma konusu olmak ile birlikte, kanaatimizce Göktürk Devleti hatta Pazırık Kurganlarında da varlığı

bilinen eski Türk geleneğinin Selçuk-i Rumi'deki bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir. Bununla beraber Kubbe-i Hadra'nın "stupa" * geleneği tarzındaki mimarisinin de Uygur sanatından etkilenmiş "Horasani Selçuklu Anıt-kurgan" yapısı olarak telakki edilmesi mümkündür.

Sultan Selim III'ün, Türk tarihinde, Devlet-i Ali'nin yenilenme hareketleri açısından müstesna bir yere sahip olduğu dikkatten kaçırılmaması gereken bir konudur. "Rah-ı Mevlevi"ye mensup olduğu gayet iyi bilinen hükümdarın, aynı zamanda nazari ve pratik anlamda musiki ilmine vakıf olduğu bununla birlikte neyzenliği iyi bilinmektedir. Sultan Selim III, Mevlana ve Sultan Veled'in gök mermerden yapılan kitabesi olmayan tek mustatil kaideli ancak üzerindeki iki ahşap ilaveli sandukayı tek bir parça ile örtecek şekilde yaptırdığı puşideyi, tahta çıktığı 7 Nisan 1789 tarihinden yaklaşık bir yıl sonra 1790 yılında Mevlana Dergâhına hediye etmiştir. Evet iki mezar tek mermer mustatil üzerinde ilaveli iki adet ahşap sanduka ve her ikisini örten tek bir puşidenin bulunduğu, dışarıdan özellikle Dâhili Uşşak'a girilince Çelebi Hüsameddin Sandukası hizasından bakıldığında hemen göze çarpan iki adet heybetli Cüneydi destar o tarihten beri adeta Mevlevi edebinin ve ona mahsus derin hem de özgün öğretisinin ayrılmaz bir sembolü olarak bu sayede bugünlere kadar gelmiş bulunmaktadır. Bu durum, puşidenin tekrar değiştirildiği 1896 yılında, 34. Osmanlı Padişahı Abdülhamid II'nin de dikkatinden kaçmamış, padişah tarafından da birazdan tekrar değineceğimiz üzere özenle muhafaza edilerek, Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün banisi olduğu Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca da değiştirilmeksizin adeta Mevlevi ve Türk kültürüne mal olarak onun ayrılmaz bir parçası haline getirilmiştir.

Bugün Galata Mevlevihanesi olarak bildiğimiz diğer adıyla Kulekapısı Mevlevihane'si haziresindeki türbede medfun bulunan Şeyh Galib Esat Dede, Selim III tarafından Mevlana ve Sultan Veled'in her ikisini de örten tek parça 107×160 cm boyutlarındaki puşidenin hediye edilmesi nedeniyle bir terci-i bend yazmıştır. Hiç şüphesiz, bu terci-i bendin, muhteviyatı göz önüne alındığında hem Türk Kültürü hem de Mevlevi töresi itibarıyla son derece anlamlı ve çok özel bir yere sahip olduğu hemen anlaşılır. Bu terci-i bend'in şerh edilmesi konusu ise tasavvufi derinlik bakımından apayrı bir yazının konusu olup biz burada sadece, Şeyh Galip Divanı'ndan alınan ve Terci-i Bend'e eklenen H.1205-M.1790 olarak tarihlendirilen nakarat beytinin anlamını kısaca vermekle yetineceğiz;

Müceddid olduğu Sultan Selim'in din-ü dünyaya
Nümayandır bu nev-puşidesinden kabr-i Munlaya

Sultan Selim III, ayrıca daha sonra Kulekapısı (Galata) Mevlevihane'sini tamirine de ferman vermiştir. Ayrıca Şeyh Galip Esat Dede ise bu Kulekapısı Mevlevihanesi'ne 1791 tarihinde postnişin olmuştur.⁹ Bu tarih Selim III'ün Mevlana ve Sultan Veled sandukaları

**Stupa*, Budist Mabetlerindeki kule tarzı mimari geleneğidir. Belh Şehri eski Barukan şehrinin yerine kurulmuştur. Bu şehrin diğer adı Baktria olarak da geçmektedir. Konuyla ilgili olarak bu bölge Maverâünnehr bölgesinin Tibet'in dağlık bölgelerine açılan bir kapısı gibi olup burada en eski Buda Mabetleri'nden biri olduğu bilinmektedir. Barthold dahil bir çok araştırmacı Baktria'nın Keyhusrev'in M.Ö VII.yüzyılda bu bölgede İskitler ile savaştığından bahsetmemekle birlikte, bölgenin Orta Asya Türk Kültürü ile ilişkisi üzerinde durmayıp, kanaatimizce Arap kültürü ile özdeş tuttuğu Müslüman Kültürü üzerinde yazdığı muhtasar eserinde konuya çok kısa değinir.

⁹Şeyh Galib, *Hüsn-ü Aşk*, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul-1968, s 7-46; Esrar Dede, *Şeyh Galip Dede'nin 1787 yılında Yenikapı Mevlevihanesi'nde Ali Nutki Dede zamanında Mevlevi Çilesini tamamlayarak Hücrenişin olmuştur. Galip Dede'nin Es'at mahlası ise ona,*

üzerindeki puşide'yi yenilediği tarihten sonradır. Ancak Galip Dede ile Sultan Selim III arasındaki muhabbet ve dostluk bu tarihten önceye dayanmaktadır. Bununla beraber Kubbe-i Hadra ve Kulekapısı Mevlevihanesi'nin ise aynı yıl onarıldığı bilinmektedir.

Konumuzla ilgili olarak Selim III'ün şahsiyeti ile ilgili bazı konulara kısaca değinmek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Sultan Mustafa III'ün oğlu olan Selim III şehzadelik yıllarında yaşadığı kafes hayatına rağmen, amcası Abdülhamid I'in müsamahasının da etkisi ile batı dünyasındaki siyasal ve bilimsel gelişmeleri yakından takip etmekle kalmamış, Fransa Kralı Louis XVI ile de yazışmalarda bulunarak, onunla dünya siyasetine dair görüş alış verişinde bulunmuştur. Devlet-i Ali'nin gerilemesi nedenleri üzerinde dikkatle durmuş, askeri ve bilimsel anlamda birçok yeniliğin zorunluluğunu kavramıştır (Kenan,2010:14). Özellikle, tahta geçişinin üçüncü yılında gerçekleşen 1791 ve 1792 yılındaki Osmanlı-Rus ve Avusturya-Macaristan Habsburg Savaşı'nın kaybedilmesi sonucu Zıştovi ve Jassi (Yaş) anlaşmasının imzalanması ile Avusturya Macaristan ile kıta Avrupası'nda ve Rusya karşısında da zaten Küçük Kaynarca Antlaşmasının imza edildiği 1774 yılından beri özellikle Karadeniz ve İstanbul Boğazı'nın egemenliği konusunda iyice dezavantajlı duruma düşen Osmanlı İmparatorluğu'nun bu durumu karşısında Selim III'ün duyduğu endişe ve teessür hakkında yeterli fikir sahibi olmak için, onun fermanlarını içeren hatt-ı hümayunlarını incelemek önemlidir (Karal,1999:15). Özellikle 1792 sonrasında Rusya ve Avusturya-Macaristan karşısında uğranılan askeri başarısızlık Nizam-ı Cedid adlı bir yeni ordunun teşekkülünü zorunlu hale getirmiştir. O tarihe kadar, Hacı Bektaş Veli'yi kendisine pir kabul Yeniçeri Ocağı'nın disiplinsizlikleri bu savaşta önemli ölçüde etken olmuştur. Bu orduya alternatif olarak kurulacak olan Nizam-ı Cedit gerçekten de önemli ve çağdaş bir askeri yapılanma olarak tasarlanmakta idi. Şeyh Galib'in de bu ordunun kurulması konusunda Selim III'ü desteklediği ancak Konya'da bulunan Mevlevi çelebisi makamındaki Hacı Mehmed Emin Çelebi'nin konuya şiddetle muhalefet ettiği Şeyh Galib ve Selim III ile çok farklı düşündüğü de bilinmektedir (Gölpınarlı,1968:16). Bu konuyla ilgili olarak Kulekapısı (Galata) Mevlevihanesi Şeyhi Galib Dede bir kasidesinde;

Ebyatım oldu saf keş-i divan-ı marifet
Nev asker-i müretteb-i şah-ı cihan gibi
Ol padşeh ki verdi mühimmatı devlete

Hüsn-ü nizam Mehd-i sahib zaman gibi

İfadelerini kullanmaktadır. Bu beyitlerden anlaşılacağı üzere Nizam-ı Cedid'i övmekte ve Selim III'ü adeta Mehdi'ye benzetmekte olduğu anlaşılmaktadır (Gölpınarlı,1968:16, Gölpınarlı 1997:17). Bilindiği üzere Mehdi inancı Şii eskatolojisine ait bir motif olarak kabul edilse de, bu inanç ögesinin tasavvufta yer aldığı hatta bu konunun İslam tarihi bakımından kökenlerinin IX.yüzyıla kadar dayandığı iyi bilinmektedir (Gölpınarlı,1997:17). Öte yandan, Şeyh Galib'in Sütlüce'de medfun Yusuf Sineçak'ın mezarına yakın bir yerde ikamet ettiği, onun ünlü eseri olan Cezire-i Mesnevi üzerinde durduğu ve hatta ondan bir "tercii"nde bahsettiği, bir başka rubaisinde de onu övdüğü, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından şüpheye mahal bırakmayacak şekilde tespit edilmiştir. Açıkça söylemek gerekirse, Ehl-i Beyt muhabbetinin bu denli derin olduğu bir tasavvuf yolunun konformist olamayacağı ortadadır. Sultan Selim III gibi

devrinde Farsça okutan bir çok kişiye de çeşitli mahlaslar veren Mevlevi Neş'et Süleyman Efendi tarafından verilmiştir. Ancak Esat mahlasını 1785'ten sonra terketmiştir.

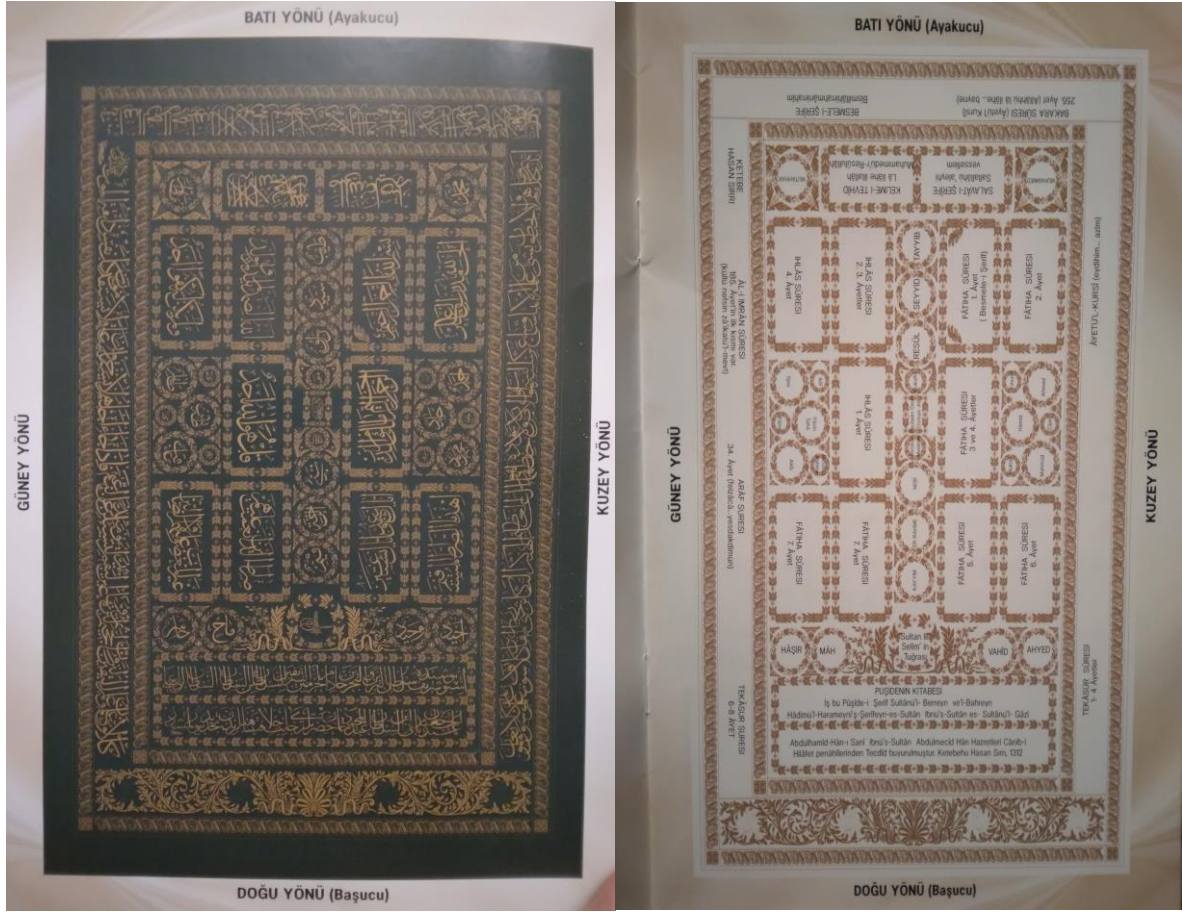
Nizam-ı Kadim olarak kabul edilen ve ordu başta olmak her türlü kurumu Avrupa karşısında gerileyen bir devletten Nizam-ı Cedit adı verilen yeni ve çağdaş bir sistem yaratmaya kararlı bir devlet adamının yanında eskiden nemalanan her türlü çıkar grubuna rağmen, yer alabilmek cesareti sayesinde Mevlevi düşüncesi, Şeyh Galib'in bizzat tasavvuf ve edebiyat alanındaki müceddid karakterinde Galata Mevlevihanesi ile adeta simgesel hale gelmiş gibidir. Bu durum devrin hem iç hem dış siyaset dengeleri dikkate alındığında son derece anlamlıdır. Bir yandan Hicaz bölgesindeki Arap ashabiyyesine dayanan bir İslam püritenizmi de diyebileceğimiz Vehhabilik, bir yandan Devlet-i Aliyye'nin Avrupa ve Karadeniz coğrafyasında içine düştüğü zor durum, birçok alanda gerçekten devrim niteliğinde köklü değişimleri zorunlu kılmaktaydı. Yabancı yazarlar tarafından bile bu devir bir "müceddid" devri olarak tanımlanmakta idi ki bu devrin maarif ve vatan ("patriei" kavramı Selim III döneminde Mehmet Raif tarafından kullanılmıştır) kavramlarının tarihimize modern anlamda kazandırıldığı bir dönem olması bakımından da ayrı bir önem taşır. Bir yandan da kendi portresini yaptırdıktan sonra gravürleterek onu Avrupa'da dağıtmak suretiyle, bunu bir uluslararası siyasal propaganda unsuru olarak kullanabilmek, Avrupa'daki önemli merkezlere elçi atamak, modern anlamda eğitim verecek mühendishane ve Rönesans temelinde bilimsel tıp anlayışına sahip tıp okulu kurulması onun devrindeki son derece ciddi atılımlardır. Yine Selim III devrinde vurgulanan "maarif" kavramı bu nedenle eski eğitim kurumlarının modern anlamda vasfının ne olması gerektiğini vurgulaması bakımından önemlidir. Bunun yanında, Selim III'ün makam terkib edecek şekilde musiki bilgisi olduğu, bir o kadar da batı musikisine de vakıf bulunduğu bilinmektedir.

4. Kapsam ve Kısıtlılıklar

Bu araştırma makalesinde, konuyla ilgili olarak sanat tarihi ve teolojik kaynaklar taranarak güncel değişiklikler bağlamında konuyla ilgili yorumlamalara gidilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber, konunun esasını teşkil eden Mevlana türbesindeki sandukanın Mevlevi geleneğinde öğretisel bir yanının olduğuna dikkat çekilmiştir. Ancak Mevlana türbesinin tarihinde özellikle Süleyman I (Kanuni) zamanında yapılan renovasyon hakkında bir kitabenin olmaması var idiyse de nerede olduğu konusu daha derinlemesine tetkik gerektirmektedir.

5. Materyal ve Yöntem

Bilindiği üzere, Sultan Selim III tarafından 1790 yılında hediye edilen puşide daha sonra Sultan Abdülhamid II tarafından 1895 (H.1312) yılında değiştirilmiştir. Sultan Abdülhamid II tarafından bu puşide o devrin ünlü hattatlarından Hasan Sırrı Efendi'ye yaptırılmıştır. Bu puşide, yine gök mermerden *tek mustatil sandukanın* üzerine ilave olunmuş iki ahşap sandukayı *tek parça örtecek* şekilde 397×630 cm boyutlarında olup deri üzerine atlas kaplamadır ve üzerindeki hatlar sim-sırma tekniği ile işlenmiştir. Ayrıca bu puşidenin kanaatimizce en dikkat çeken tarafı sandukanın ayak ucuna gelen tarafında güney yönünde, kenardan ortaya Haşir-Mah ve kuzey yönünde kenardan ortaya Ahyed-Vahid yazılarının tam ortasında Sultan Abdülhamid II'ye ait puşide kitabesinin üzerinde yer alacak şekilde, Şeyh Galib Dede Efendi'nin önceki puşideye ilişkin yukarıda bahsettiğimiz tercii bendinde "Müceddid ve Mehdi" olarak bahsedilen Sultan Selim III'e ait tuğranın varlığıdır. Bu puşide ne Sultan Abdülhamid II'nin ne de, 1926 yılında özel bir kanun ile Konya Asar-ı Atika Müzesi adıyla kapısının "gönlü insanlık ve tevhid neş'esi dolu edeb ehline" her zaman açık tutulmasını borçlu olduğumuz Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından dahi asla değiştirilmeye teşebbüs edilmemiştir. Bahsi geçen ve bugün değiştirilen puşidenin reproduksiyonu önceki müze müdürü Erdoğan Erol tarafından tıpkı basım olarak hazırlanmıştır. (*Resim 5*) Bu kopyanın Mevlevi öğretisi bakımından önemi ayrı bir çalışma konusudur.

Resim 5. Hz.Mevlana'nın ve oğlu Sultan Veled'in sandukalarını örten bugün değiştirilen ve Abdulhamid II tarafından yaptırılan önceki tek parça puşidenin tıpkı basımı ve içeriği. (Konya Mevlana Müzesi önceki müdürü Dr.Erdoğan Erol'un çalışması)

Sonuç

Açıkça söylemek gerekirse, asırlardır süren bu puşide geleneğinin, mevcut şekliyle korunmak zorunda olduğu ortadadır. Türk kültürü ve Mevlevi öğretisi bakımından önemi tartışılmaz olan Hz. Mevlana ve Sultan Veled'e ait “yekpare” puşide geleneğinin bozularak yeni ve hangi gerekçe ile yapıldığı müphem olan ve hiçbir şekilde ikna edici olması mümkün olmayan bu mezar mekânının, “aslına rücu ettirildiği” retoriği sadece bir kuru iddiadan ibaret kalıp bu uygulama süratle tashih gerektirmektedir. Unutmamak gerekir ki bir kadim öğretiyi oluşturan tek bir tuğla bile yerinden rastgele oynatılamaz, aksi takdirde sadece otantik yapı ve öğretinin ruhu değil derin kültürel zenginlik de tahrip edilmiş olur. Türk Milletine ve kültürüne mal olmuş bu kutlu mekânda daha evvel de benzer hatalar yapılmamış değildir. Örneğin, Mevlana türbesinde önceden yapılan anlamı belirsiz, bir o kadar da tahribkar olduğunu düşündüğümüz oldu-bittiye getirilen düzenleme adı altında uygulamaya konulan, yüzyıllardır ziyaretçi girişinin yapıldığı “Dervişan Kapısı”nın kapatılarak “Küstahan” kapısına ziyaretçilerin yönlendirilmek suretiyle içeri alınması, yanlış uygulama örneklerinden birisidir. kültürel açıdan da muassır medeniyetler düzeyine doğru alınacak çok mesafe vardır.

Model –Yenilik- Öneriler

Derleme çalışma modelimize göre, kültürel değer haline gelmiş milli kültüre mal olmuş yapılarda bir yandan etnik ve dinsel pürütenizmden uzak durulması önemli ve yeni bir mesajdır. Diğer yandan tarihi gerçekler ışığında objektif kararlar verilmelidir. Aksi takdirde, eğitimsizlik,

kültür eksikliği ve hatta eğitime dirençliliğin Türk Kültürü'nü tahrip etmesine müsaade etmemek ulusal bir kültür politikası olmak zorundadır. Bu ilkeler doğrultusunda özellikle Türk Tasavvuf kültüründe musikisi, ayin ve erkan denilen ritüelik yapısıyla son derece özgün bir yere sahip olan Mevlevî öğretisinin bir parçasının da Türbe mimarisi, puşide geleneği ile ilgili semboller olduğu hatırdâ tutulmalıdır. Restorasyon ve renovasyon çalışmaları yapılırken bu öğretinin künhüne vakıf olunması veya en azından bu öğretinin içinden yetişmiş kişiler tarafından kaleme alınan eserleri dikkatle ve bilimsel bir metodolojiyle incelemek zaruridir.

Kaynakça

- Ahmetbeyoğlu, A. (1998) Tarih Enstitüsü Dergisi. İstanbul.
- Baştaş, Ş. (1987), Tarihte Türk Devletleri I, Ankara.
- Watt,W. (2010). İslam Düşüncesi'nin Teşekkül Devri. Ankara: Sarkaç Yayıncılık.
- Ögel, B. (2014). İslamiyetten önce Türk Kültür Tarihi-Orta Asya Kaynak ve Buluntularına göre, Ankara: TTK Yayınları.
- Divitçioğlu, S. (1987) Kök Türkler (Kut, Güç ve Ülüğ), İstanbul: Ada Yayınları.
- Barthold, WV. (2013), Müslüman Kültürü, İstanbul: İdea Ayrıntı Yayıncılık.
- Aslanapa, O. (1999), Türk Sanatı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Taşoğlı, A. (2021), Gök-Türkler, Ankara: TTK Yayınları.
- Eflaki, A. 1986, Menakıb-el Arifin, Çev.Yazıcı, T. Cilt I, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İbni Bibi, Selçukname, Çev.Yınanç,MH. (2017), İstanbul: Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (1985) Mevlana Celaleddin, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Erol, E. (1991), Türk Etnografya Dergisi, Ankara.
- Uzluk, Ş. (1946), Mevlâna Türbesi, Konya: Yeni Kitab Basımevi.
- Kenan,S. (2010), Nizam-ı Kâdim'den Nizam-ı Cedid'e, İstanbul: İslam Yayınları.
- Karal, EZ. (1999), Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, Ankara: TTK Yayınları
- Gölpınarlı, A. (1968), Şeyh Galib-Hüsn-ü Aşk, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Gölpınarlı, A. (1997), Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, İstanbul: Der Yayınları.